

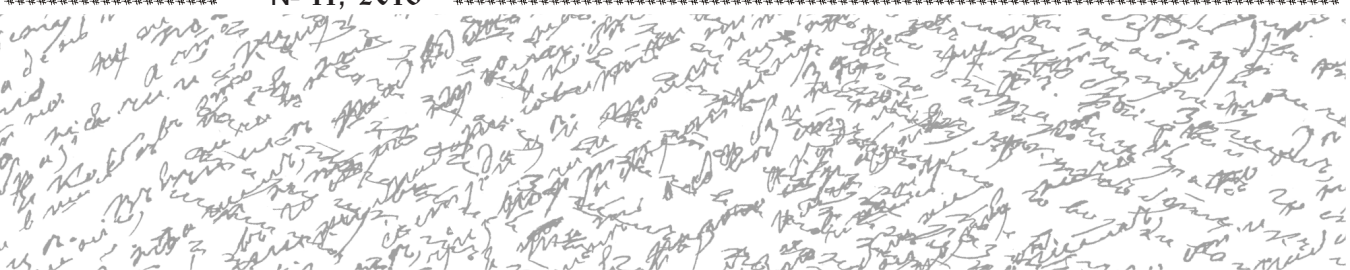
Василь БОРОДІН

УДК 821.161.2Шевченко(049.32)

**РЕЦЕНЗІЯ ДЛЯ
ВИДАВНИЦТВА
«ВЕСЕЛКА»
НА РУКОПИС
Л. Н. БОЛЬШАКОВА
«СЕ ЧЕЛОВЕК!..
КНИГА О
ВЕЧНОЙ ЖИЗНИ»**

(МАШИНОПИС, 344 СТОР.)

У відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігається ще не опрацьований архів відомого шевченкознавця-текстолога Василя Бородіна (1930–2011). Рукописну спадщину дослідника передала його вдова Ніна Чамата. Серед інших матеріалів в архіві міститься машинопис з авторськими правками неопублікованої рецензії В. Бородіна на російськомовний рукопис оренбурзького шевченкознавця Леоніда Большакова (1924–2004) «Се человек!.. Книга о вечной жизни». Відгук підготовлено 1986 року на прохання видавництва «Веселка», яке мало випустити відповідну книжку. У доволі розлогій розвідці (1,3 друк. арк.) В. Бородін, тоді – завідувач відділу шевченкознавства Інституту літератури, негативно оцінює невдалий, як він вважає, задум праці та його реалізацію загалом, ретельно аргументуючи свою позицію. Однак книжка таки вийшла друком у згаданому видавництві 1990 року під децю зміненою назвою «Повість про вічне життя» чималим накладом у 65 тисяч примірників. Авторизований переклад українською традиційно виконала Надія Ніколенко, яка готувала до друку у вітчизняних видавництвах й інші шевченкознавчі книжки оренбурзького науковця. Рецензентом зазначено доктора філологічних наук Івана Денисюка, чия думка, очевидно, виявилася прихильнішою.

Рецензія Бородіна цінна як зразок принципового підходу навіть до суто популяризаторських видань, позбавлених будь-якої новизни. Аналізована праця Л. Большакова, крім розповсюдження знань про Шевченкову біографію серед дітей середнього та старшого шкільного віку, виконувала і пропагандистські функції. Як видається, прийом, який обрав Л. Большаков – показ Шевченкового життя через події лише одного дня в кожному році (дня народження поета) – справді виявився доволі штучним, адже за браком документальних джерел, скажімо, про дитячі літа, авторові доводилося «підтягувати» до обраної дати інші відомості, вдаватися до довільних припущень і фантазій тощо. Все це, звісно, не сприяло адекватному відтворенню постаті Шевченка. Та й поетовій біографії відведено менше однієї третини книжки, решту присвячено матеріалам зі щорічного відзначення Шевченкових роковин. Приміром, частина третя охоплює роки 1918–1988 – про змістову наповненість розділу і його цінність легко здогадатися.

Концептуальне заперечення В. Бородіна щодо побудови праці оренбурзький шевченкознавець не сприйняв. Не врахував він і цілком конкретних зауважень за поодинокими винятками. Скажімо, В. Бородін резонно вказує на недоречність слова «аудиторія» в розповіді про здогадне Шевченкове навчання у професора живопису Яна Рустема у Віленському університеті, мимохідь радячи вживати «клас» чи «кабінет малювання». Л. Большаков замінив на «клас», проігнорувавши закид по суті. виправлено абсурдне твердження, ніби іменини 1840 року Шевченко святкував у «предвкусенні» виходу першої поетичної збірки, адже, як наголошує рецензент, рукопис збірки було подано до цензури 7 березня 1840 р. Щоправда, це не завадило Л. Большакову вже з покликом на В. Бородіна зберегти в книжці історію появи друком першого «Кобзаря». У розповіді про 1845 рік виправлено ім'я Карла Брюллова на Василя Григоровича, про 1859-й – вилучено хибне твердження, буцімто одразу після створення поезія «Марку Вовчку» швидко розповсюдилася, уточнено назву поданої до цензури рукописної збірки та заголовок написаного сюди вірша.

Не змінив Л. Большаков і принципу побудови другої та третьої частин праці. Навпаки – довів нотування шевченківських ювілеїв та роковин від 1985-го до 1988 року, згадавши відповідно до тогочасної кон'юнктури «перебудову» і «гласність».

Олександр Боронь

«Начинаю ПОВЕСТЬ (підкреслення моє. – В. Б.) о днях его (Шевченка. – В. Б.) рождения» – такими словами починається рецензована праця Л. Большакова.

Цей початок (стилізація стародавнього епічного зачину) запам'ятовується, хоч одразу ж звертаєш увагу на ІНШИЙ підзаголовок на титульній сторінці: «КНИГА (підкреслення моє – В. Б.) о вечной жизни».

Так що ж все-таки – «повість» чи «книга»? Про «дні народження» чи про «вічне життя»?

Л. Н. Большаков цю розбіжність бачить, відзначає і намагається вмотивувати. Він пише:

«Но на обложке – “книга о вечной жизни”. Вечной! Как это понимать?»

Человек, что ни говори, смертен [...].

Народ, однако, бессмертен [...].

Повесть моя (знову – повість. – В. Б.) – о Тарасе Шевченко.

О нем и его времени. О том, как остался он в памяти людской [...] (с. 4).

І далі – про задум праці: «Пришла как-то мысль: в каждом из лет, им прожитых, вычленишь тот единственный день, суждено которому было стать днем рождения Гения. Вычленишь и тут же попытаться раскрыть его в главном и деталях. На основе документов раскрыть, по воспоминаниям и произведениям, а если ни того, ни другого, ни третьего не окажется – воскресить писательской фантазией [...]. Мысль следующая, предыдущую продолжающая: с такой же старательностью, скрупулезностью разведать, раскрыть каждый день революционного Поэта за пределами его реальной, земной жизни, во времена отдаленные и времена близкие. Тут тоже из года лишь день, но так, чтобы отразил он истинную суть, бездонную глубину явления» (с. 5).

Рядки ці не можуть не викликати подиву, насторожують одразу.

Неясно, з якої суспільної спонуки, для чого, з якою метою потрібно виокремлювати («вичленять») з повнокровного життєпису Т. Шевченка отой самий «єдинственный» день – день народження? Який це може дати ефект – суспільно-культурний, науково-біографічний, психологічний?..

Відповіді на це в автора нема. Ніякого пояснення нема. Й не може бути – не існує.

Календарні дні народження – це конкретні сторінки Шевченкового (як і кожного письменника) життя, і вони потребують висвітлення у цілком природних зв'язках з іншими «трусами й днями» поета, як і в органічному зв'язку з фактами суспільно-політичного розвитку, літературно-мистецького життя... Саме в розмаїтих, багатогранних зв'язках з ними, не виключаючи й суперечливих (з погляду психологічного, історичного тощо), а не ізольовано, тільки й може бути розв'язаний їхній справжній сенс.

Окремої біографічної проблеми ізольованого (виокремленого) висвітлення тільки днів народження митця не існує, за ним нічого не стоїть – ніякого специфічного завдання. До висвітлення біографії жодного письменника подібний метод (метод **ОБКРОЄННЯ**) не застосовувався. Щодо Шевченка він, без сумніву, так само неконструктивний і неправомірний. Поза «днями народження» лишається найцінніша частина духовно-творчого життя й громадської діяльності поета: звичайні житейські й політичні, літературні та мистецькі знайомства і зв'язки (з кирило-мефодіївцями, Миколою Чернишевським та іншими російськими, польськими революційними демократами...), відвідання виставок, Ермітажу, концертів і спектаклів, навчання у класах Академії мистецтв, читання книжок, журналів, газет, подорожі й експедиції, творча праця, творчі осяяння й звершення в літературі, малярстві, графіці (від «Причинної» та «Тяжко-важко в світі жити...» до «Сну», «Кавказу», «Неофітів», «Марії», «Чи не покинуть нам, небого...», від «Погруддя жінки» до передсмертних автопортретів, офортів...). Висвітлення життєво-творчого подвигу Шевченка надзвичайно збіднюється, знекровлюється. Обраний Л. Н. Большаковим метод побудови своєї праці за «днями народження поета» («Пришла как-то мысль...») не є творчою знахідкою.

Навпаки, він становить суто зовнішній, формальний, довільний, механічно застосовуваний засіб, не підпорядкований будь-якій реально визначеній творчій потребі (її нема), а тому неконструктивний. Мимоволі (і абсолютно даремно!) піднесений автором до висоти принципу (і тим самим протиставлений справжнім і непохитним принципам радянської науки, зокрема й шевченкознавства, заснованим на пріоритеті змісту, суспільно-політичних, ідеологічних, ідейно-художніх, естетичних, культурно-мистецьких аспектів у їхньому діалектичному зв'язку), він починає тиснути й деформувати реальну повноту драматичної і складної Шевченкової біографії. Не збагачує – збіднює. Не поглиблює – веде до ковзання по поверхні. Не прилучає юного читача, якому адресовано працю, до цінності й багатства Шевченкового досвіду й прикладу, а відвертає вбік фрагментарних, препаративних уявлень.

Не ясно також, чому в одному й тому ж самому хронологічно висхідному ряду з «днями народження» поета, ніби якесь їхнє хронологічне «продовження» автор ставить і розглядає посмертні заходи щодо вшанування та увічнення пам'яті Шевченка – ювілейні вечори, урочисті засідання, відкриття меморіальних музеїв, спорудження пам'ятників, встановлення стипендій і премій, вшанування концертів, виставок, театральних вистав, кінофестивалів тощо. Це – явище якісно різного порядку: в першому випадку – факти біографічні, події приватного життя (хоч і сповненого високої громадянськості, революційної пристрасності й горіння...), у другому – заходи громадськості, урядові заходи, заходи деяких міжнародних організацій (ЮНЕСКО, Всесвітня рада миру...), події суспільно-політичного і культурного життя, здебільшого надзвичайно важливі, факти гострої боротьби навколо Шевченка та його ідейно-творчої спадщини, за увічнення його ім'я. Ставити їх поспіль, розглядати в одній площині неправомірно. Боротьба навколо Шевченка, заходи по вшануванню й увічненню його імені – це інша тема, окрема, специфічна, пов'язана з живим діянням, активним ідейно-естетичним функціонуванням творчості Шевченка після його смерті, у наступні історичні періоди, з одного боку, і ставленням до неї (з відповідним трактуванням її ідеологічних засад) представників різних суспільно-політичних течій та угруповань – з другого.

Не можна не висловити подиву, що й тут, як раніше при висвітленні днів народження Шевченка, Л. Н. Большаков прагне виокремлювати лише «один день». «Тут тоже, – читаємо в передмові, – из года лишь день...» (хоч це явно і різко суперечить висловленому рядком вище: «разведать, раскрыть каждый день революционного Поэта за пределами его реальной, земной жизни...»). Чому – неодмінно «лишь день» (тобто суто зовнішній, штучно, формально заданий засіб), а не якісний, присутній критерій, пов'язаний із специфічним характером, суспільно-культурним, ідеологічним значенням конкретних матеріалів, фактів і явищ, критерій, що з самої природи речі становив би найвідповіднішу основу для добору, аналізу, систематизації фактів і подій, виведення певних закономірностей, формулювання суспільно значимих висновків, думок, ідей?

Ну, а слова, так би мовити, протилежного, безмежно максималістського (до нездійсненності!) звучання: «разведать, раскрыть каждый день революционного Поэта за пределами его реальной, земной жизни, во времена

отдаленные “времена близкие”» (а це близько 47000 днів! – В. Б.) – про що говорять вони?

По-перше, слова ці по суті зняті іншою, діаметрально протилежною настановою автора, висловленою після них, – настановою вибирати «из года лишь день». Отже, вони – ніщо інше, як пуста риторика, якою взагалі переповнена праця Большакова. По-друге, самий їхній максималізм, практично недосяжний (і непотрібний у книзі, обмеженій певним фізичним обсягом), знову ж таки засвідчує відсутність у автора того виваженого якісного критерію, який би вів до створення праці, заснованої на найдоцільнішому аналітичному доборі матеріалів, їх систематизації й цілісному осмисленні. Цей найдоцільніший шлях – однаково далекий від обох, м'яко зауважуючи, крайнощів: і від обмеження «одним лише днем», і від намагання охопити «кожен день», тобто «всі дні», всі сорок сім тисяч (чи близько того) днів.

Річ очевидна: вже самий задум рецензованої праці хисткий, суперечливий і викликав великий сумнів щодо можливості здійснення плідної роботи на його основі. Стилізована і суперечлива передмова камуфлює, але, звичайно ж, не може скасувати чи зняти цю обставину. Водночас камуфлюється й неминучий у подібних випадках нахил до емпіризму.

Та ось рукопис прочитано, враження відстоялися, джерела, на яких ґрунтується автор, з'ясовані, простежені, звірені. Можна (і треба) робити висновки.

Найзагальніший з них – ніяка це НЕ ПОВІСТЬ (ні художня, ні біографічна, ні так звана літературознавча).

Метою, ідейно-естетичним сенсом біографічної повісті було й лишається розкриття особистості героя, осягнення його духовності, проникливе змалювання ролі особистості у суспільно-політичному, культурному, ідейно-художньому, морально-етичному розвитку суспільства, на зламах і поворотах історії. Якраз саме цього: скрупульозності науки, принадності художньої правди та повчального знання історії, тобто того, що в сукупності робить твір повістю, нема в рецензованій праці.

Особистість Шевченка складна, глибока, часто, на жаль, спрощена в літературі (у рецензованій праці Л. Н. Большакова теж). У ній поєднувалися різні, навіть протилежні начала. В боротьбі між ними й відбувався розвиток поета. Розвиток висхідний – від стихійного бунтарства до соціального просвітництва революційних демократів, заклик «обух сталить», «добре вигострить сокиру», провіщань демократичних перетворень «на оновленій землі». Розкриття особистості, як свідчить історія літератури, вимагає інших шляхів і методів, аніж ті, що бачимо у рецензованій праці. Остання має з ними дуже мало (практично – нуль) спільного. Перед нами щось інше – не дуже вибаглива компіляція, монтаж. Монтаж надзвичайно щедрих цитат, – у лапках і без лапок, – з документів, листів, спогадів, газетно-журнальної хроніки, поетичних і прозових творів Шевченка, записів у музейних «книгах вражень» тощо з переповіданням (здебільшого завуальованим, прихованим) праць, думок, висновків, спостережень дослідників-шевченкознавців (проте без будь-яких на них посилань). Тут і «репортажи» (за власним визначенням автора; див. с. 166 та ін.), і «истории», і «непридуманые рассказы» (хоча, зауважу в дужках, всі вони, ці белетризовані розповіді, якраз

«придумані», натужно вигадані, не вивірені документом, знанням доби та історичного процесу і тому не здатні викликати довіри читача). Компіляція (в розділах, що стосуються заслання поета, а також його перебування в Нижньому Новгороді та Москві по дорозі з заслання – використання власних попередніх праць автора) супроводжується принагідними розмірковуваннями, більшою чи меншою мірою спрощеними, у книжці не тільки не обов'язковими, а й просто зайвими.

Вторинний (з «других рук»), компілятивний характер рецензованого писання буквально бив би у вічі з кожної сторінки, якби використання наявних джерел, матеріалів, шевченкознавчих досліджень (як-от: «Т. Г. Шевченко. Біографія», К., 1984), письменницьких творів та есе, збірників (як-от: «В сім'ї вольній, новій», вип. 1, 2; «Всенародна шана», «Тарас Шевченко: Документи та матеріали до біографії» тощо), листів, мемуарів, привласнених чужих думок, чужих спостережень і міркувань (у тім числі й помилкових) документувалося відповідними бібліографічними посиланнями, хоча б найнеобхіднішими. Автор їх не робить. Умисно! Він обрав «безпрограшну» інтонацію всезнаючого розповідача – ні з ким конкретно не сперечається, ні на кого конкретно, конкретного приводу не посилається і без зайвої ніяковості оперує творчим набутокм інших авторів як своїм власним.

Звичайно, прибрана Л. Н. Большаковим поза – лиш поза (тим вона об'єктивно й комічна), а суть лишається та ж сама: компіляція, як ти її не ховай, не камуфлюй, є компіляцією. Але де гарантії (їх нема!), що малопідготовлений, довірливий читач, до якого в основному й адресується Л. Н. Большаков, не прийме цю, м'яко кажучи, нескромну, неетичну позу «першовідкривача» й ледь не деміурга всього цінного й вартого уваги в сучасному шевченкознавстві, за чисту монету? Не винесе про сучасне шевченкознавство – викривлене уявлення?

Л. Н. Большаков пише про Шевченкові «дні народження», хоч маються на увазі, звичайно ж, календарні РОКОВИНИ 3 ДНЯ НАРОДЖЕННЯ поета, про які як факти поетового життя ніяких даних, власне, майже нема, їх жалюгідно мало. Ні сам Шевченко, ні його сучасники не лишили чи майже не лишили, – ні у спогадах, ні у листах, – свідчень про те, як відзначав поет дні свого народження, чим вони були наповнені, якими подіями, вчинками, справами. Винятки буквально поодинокі: вони стосуються лише 1848 року (лист Шевченка до В. М. Репніної від 25–29 лютого) та 1858 року (запису 25 лютого у щоденнику поета та його лист того ж дня до М. Лазаревського). Якщо згадати ще, що буквально напередодні смерті безнадійно хворий поет одержав привітання з Харкова і Полтави та що, крім лікарів Е. Барі й Й. Круневича, його відвідав того дня М. Лазаревський, то це й вичерпає весь наявний сьогодні фонд фактичних даних про прижиттєві роковини з дня народження Шевченка. Відомостей не просто обмаль – практично нема. Заявлений Л. Н. Большаковим намір послідовного висвітлення «днів народження» («Скільки днів рождення (без всяких пропусків!), стільки й непридуманих рассказов...», с. 5) неспроможний не тільки з теоретичного боку, а й через відсутність джерельної бази, фактичних відомостей, конкретних матеріалів.

Проте, раз «пришла как-то думка», Л. Н. Большаков за всяку ціну прагне втілити її чи то в «повість», чи в «книгу». Нема конкретних фактів, нема відомостей

про них? Для Л. Н. Большакова це не перешкода, оскільки їх, мовляв, можна «воскресить писательской фантазией, только не сочиненной (? – В. Б.), а максимально достоверной (? – В. Б.), основанной на фактах косвенных» (с. 5). Обирається наперед хибний, порочний метод підготовки «фактів», притягування замість справжніх фактів – так званих «непрямих» матеріалів, свавільне, волюнтаристське трактування цих останніх як ніби достеменних подій Шевченкового «дня народження». Яка ціна такого «висвітлення», яка шкода від нього, зрозуміти неважко. Весь перший розділ рецензованого рукопису – це нестримна гонитва автора за будь-якими матеріалами (із сказаного вище ясно – матеріалами НЕПРЯМИМИ, ОПОСЕРЕДКОВАНИМИ), що могли б хоч якось послужити стартовим майданчиком для розмови, хоча б приблизної, про черговий «день народження» Шевченка. Раз у раз йому доводиться зміщувати деякі події й факти Шевченкового життя, одні силоміць посувати на кілька тижнів чи й місяців «уперед», інші – назад, а коли не знаходиться абсолютно жодного факту, який би можна було б зсунути з місця хоч у той, хоч у протилежний бік, з'являється «хімічно чистий» вимисел, вигадка та ще апеляція-посилання на те, що «так подумалось» авторові (причому подумалося багато разів), так щось до нього «доноситься» з того чи з того року Шевченкового життя (доноситься не раз, не два...), «так представляється», «почему бы не представить себе, что именно в этот день...», «может, как раз в этот день...» тощо.

Технологію такого «відновлення» («воскрешення») відсутніх фактів «письменницькою фантазією» можна побачити наочно на таких, зокрема, прикладах.

За спогадами Тарасової сестри Ярини, одного разу мачуха звинуватила Тараса в тому, що він украв гроші у солдата-квартиранта. «Щоб уникнути покарання, за однією лише підозрою мачухи, хлопець пішов з двору і сховався в далекому городі, в кущах калини. Там він просидів чотири доби» («Спогади про Тараса Шевченка». – К., 1982, с. 49). Зрештою, хлопця знайшли, покарали невинного, хоч справжнім крадієм був мачушин син, який сховав гроші у дуплі верби. Л. Н. Большаков не зовсім точно передав цей мемуарний епізод (було не дві екзекуції – одна), а головне – прив'язує все це у своїй книжці «про дні народження» конкретно до дванадцятої річниці від дня народження Шевченка: «Таким-то был “гостинец” сироте на его двенадцать лет» (с. 27).

Дванадцять років Шевченкові виповнилося 25 лютого 1826 р. Тим часом згаданий епізод стався не 25 лютого, а ВЛІТКУ невідомо якого року – 1825 (після смерті батька), 1826 чи 1827-го. «Тарас влаштував собі в кущах калини курінь, поробив біля нього стежки й посипав їх піском... намалювавши на дереві щось подібне до мішені, він вправлявся у стрільбі в ціль з бузинової пуколки. На п'ятий день Тарасова схованка була викрита. Його взяли на допит» («Спогади про Тараса Шевченка», с. 49). Тільки магією «письменницької фантазії», чітко запрограмованої, однак, на те, щоб за всяку ціну відшукати «фактик» з «дня народження» (в даному разі – «гостинець» на іменини), цей ЛІТНІЙ епізод невідомо якого року перетворився на зимову подію 25 лютого 1826 р. Неспонтанне «письменницьке бачення» обернулося на свідому підтасовку. Така ж підтасовка, цього разу вірша Шевченка «Мені тринадцятий минало» (написаного, до речі, на заслання), до річниці з дня народження, що виповнилася 1827 року.

Або інший приклад. У повісті «Княгиня» Шевченко розповів, як малим хлопчиком шукав одного разу залізні стовпи, що «підпирають небо». Накупавшись у річці, хлопчик «вбегает в тенистый сад и падает под первою грушею или яблонею и засыпает настоящим невозмутимым сном. Проснувшись, он смотрит на противоположную гору, смотрит, думает и спрашивает сам себя: – А что же там за горою? Там должны быть железные столбы, что поддерживают небо! А что если бы пойти да посмотреть, как это они там подпирають? Пойду да посмотрю, ведь это недалеко.

Встал и, не задумавшись, пошел он через долину и леваду прямо на гору. И вот выходит он за село...» і т. д. (Т. Шевченко. Повне зібрання творів: У 10-ти т. – К., 1949, т. 3, с. 167). Хлопчик заблудився, і додому його привозять НА ВОЗІ чумаки. Словом і цей епізод відбувається ВЛІТКУ, причому слід звернути увагу, що між рішенням і дією «белокурого мальчугана» нема ніякого інтервалу: «Встал и, не задумавшись, пошел...».

Але й цей епізод (ЛІТНІЙ ЕПІЗОД) Л. Н. Большаков силоміць, усупереч оповіданню самого Шевченка, припасовує, вірніше, намагається припасувати до 25 лютого, річниці від дня народження цього самого «белокурого мальчугана». «Но ПРЕДСТАВИМ СЕБЕ (підкреслення моє. – В. Б.), – пише він, – что именно 25 февраля пришло ему (Шевченкові. – В. Б.) на ум то, над чем задумался “белокурый мальчуган” из повести “Княгиня”:

– А что же там за горою? [...] Пойду да посмотрю, ведь это недалеко...

И пошел. Только несразу, не зимою, а уже как тепло стало» (с. 17).

Знову підтасовка і за тією ж невибагливою технологією: літня пригода (хоч як точно описує її поет саме як ЛІТНЮ) довільно розтинається на дві частини і одна з них спекулятивно оголошується зимовою, ще точніше – лютневою, а ще локальніше – силоміць прив'язується до 25 лютого: мовляв, 25 лютого Тарас надумавсь шукати залізні стовпи, а влітку рушив здійснювати замислене. Причому рік («1819») теж узято абсолютно довільно.

Чому «1819»? А не, скажімо, 1820-й? За спогадами сестри Ярини, передані іншим мемуаристом – Варфоломієм Шевченком, Тарас шукав «кінець світу, де небо впирається в землю», коли він був «літ шести» («Спогади про Тараса Шевченка...», с. 35), а не п'яти, як зображує справу Л. Н. Большаков.

У селянських хатах, як слушно зазначає й Л. Н. Большаков, «дні народження не святкували» (с. 9). Про дитячі Шевченкові «дні народження» (про всі!) ніяких даних НЕМА. Не має їх і Л. Н. Большаков. Його силувані, натужні розповіді по них абсолютно довільні, ні на яку реальність не спираються, штучні і як такі не становлять інтересу. Навпаки, – шкодять.

Яке відношення має до «днів народження» Шевченка складання так званих «ревізьких» реєстрів («ревизских сказок»)? Безпосередньо – ніякого! Ніякої взаємозалежності. Реєстри складають само собою, «дні народження» набігають і минають самі по собі.

...1816 року ревізький реєстр складено в Кирилівці 9 березня. За СТАРИМ СТИЛЕМ. Значить, – через 12 днів після того, як малому Шевченкові виповнилося два роки. Син кріпака, він потрапив до реєстру. Але ж 9 березня – це день, коли ми нині відзначаємо роковини від дня народження поета (але за НОВИМ

***** Шевченків Свім *****

СТИЛЕМ). І от цей зовні ніби збіг («9 березня»), а насправді ж – ніякий не збіг (різниця на 12 календарних днів!), стає якоюсь умисною підставою для розмови про другу в житті Шевченка річницю з дня його народження, в якій одначе (і цілком закономірно!) про власне «день народження» нічого нема (й не могло бути). Словом, не розповідь – ілюзія розповіді. Так само – й за 1817, 1818 і всі інші роки, крім 1848, 1858 та 1851-го, останнього.

Звідки видно, що 1823 року, «перед именинами» Шевченко «уговорил отцямать отпустить его (7-річного хлопчика взимку!? – В. Б.) на день-другой к любимой сестре, а тут и случай (він, одначе, не відомий. – В. Б.) представился: сосед в Диброву ехал» (с. 23)?

Вимисел? Так! І – невибагливий. Шитий білими нитками. Але ж у тому й річ, що у такій гібридній праці, як рукопис Л. Н. Большакова (чи то «повість», а отже, й вимисел, чи то «книга», а отже, вивірені матеріали, точно встановлені дані й джерела?), грань між вигадкою і справжніми фактами наперед розмита, хистка. Вигадане, уявлене, припущене підноситься малопідготованому читачеві в обрамленні твердо встановлених фактів, реальних речей і подій, поряд з ними, ставиться у спільний з ними ряд, так що не дуже досвідчений читач (а Л. Н. Большаков апелює саме до нього) починає сприймати вимисел як реальність, як правдивий факт.

Читаємо, наприклад, сторінки 33–34 – про 1829 рік у житті Шевченка, про його «день народження» того року:

«Тем и заполнился этот новый февраль (включаючи, зрозуміло, й 25 лютого. – В. Б.): ученьем прежде всего.

Ученьем и книгами» (с. 33).

Твердиться це (і твердиться категорично) про навчання Тараса в управителя Кирилівським маєтком П. Енгельгардта Яна Станіславовича Димовського, про користування книжками (множина!) останнього (хоч нема жодних відомостей, чи були вони в нього, чи мав він хоч маленьку бібліотеку. Згодом, через 60 років, про Димовського згадували, що він «любил хорошо пожить и умер в крайней бедности в богодельне при Лысянковском костеле», – «Киевская старина», 1889, № 9). За тим же спомином (що правда, страшенно віддаленим від подій, але жодних інших подібних матеріалів, що підтверджували б чи, навпаки, спростовували ці відомості, нема), Шевченко одержав від Димовського «первые начала элементарных знаний» («Киевская старина», 1889, № 9). Але ніхто і ніщо, жоден відомий нам матеріал не свідчить про бібліотеку чи книжки Димовського (польські?) про систематичне чи більш-менш систематичне навчання малого Тараса економом-шляхтичем, економом саме того рідного села поета, про яке він згодом писав: «Там матір добрую мою Ще молодую у могилу Нужда та праця положила», там батько «Не витерпів лихої долі, Умер на панщині», «Страх погано В тому хорошому селі... Чорніше чорної землі Блукають люди».

Домисли Л. Н. Большакова тут особливо ризиковані, обертаються на, так би мовити, ревізію шевченкознавства щодо встановлення джерел, витоків, процесів духовного становлення й розвитку Шевченка, включаючи прилучення до знань, його освіти та самоосвіти. Останні – не там, де їх необачно прописує Л. Н. Большаков.

Конкретний час і тривалість перебування Шевченка у Димовського не встановлені. Може здатися, що Л. Н. Большаков мав вільні руки, щоб прив'язати це до 25 лютого 1829 року (Шевченкових іменин). Але якраз таку прив'язку треба рішуче заперечити. 25 лютого 1829 року – це буквально майже переддень від'їзду Тараса (5–6 березня) в складі панської челяді (до якої він потрапив раніше) з Вільшаної (тут він і жив перед тим) до села Чижове Духовщинського повіту Смоленської губернії, а далі – до міста Вільно.

...1830 рік, Вільно. Як минає «день народження» «козачка» Шевченка? У панському передпокої? Найімовірніше, – так. Адреси віденських квартир, де мешкав П. Енгельгардт, а з ним і його козачок, встановлені, але їх нема у рецензованому рукопису.

А як пише Л. Н. Большаков? «И этот его день рождения, – зазначає він, – не представляю я себе без старинного университетского здания и в нем аудитории (треба: “класс” чи “кабинет рисования”; не “аудитория” – В. Б.) профессора живописи Яна Рустема – на третьем этаже...» (с. 35).

На якій підставі? «Не представляю» – і це все? Цього досить?

Треба як мінімум довести, що Шевченко не сидів того дня у панському передпокої, що в суботу 25 лютого Рустем провадив заняття з живопису в університеті і чи відбувалися останні по суботах узагалі. І – це на тому загальному тлі, що відвідання Шевченком класу Рустема в університеті – це, хоч і прийнята, але все ж лише гіпотеза.

Про «дні народження» в 1831 та 1832 роках повідомляється так само нульова, ніяка інформація:

1. «Семнадцать ему исполнилось в Петербурге» (1831 р.),
2. «И восемнадцать тоже пришли к нему здесь» (1832 р.).

Де перебував Шевченко вдень 25 лютого 1833 року? Ніяких конкретних відомостей про те нема. Не збереглися. Ясно все ж, що учень В. Ширяєва не розпоряджався своїм часом вільно, а підлягав «нарядам» Ширяєва, працював і жив, як і інші його учні, вся ширяєвська артіль, постійно зайнята, крім свят, роботами. Заходи, вживані Ширяєвим на початку 1833 року, аби укласти контракт на оздоблення сенату, ще аж ніяк не означають, що артіль сиділа в цей час без діла.

З дивовижною легкістю відповідає на зазначене питання Л. Н. Большаков; «Этот его (Шевченка. – В. Б.) день ПРЕДСТАВЛЯЕТСЯ МНЕ (підкреслення моє. – В. Б.) не иначе как на... Сенатской площади.

...Притягивало само место – тут произошло восстание декабристов...» (с. 40).

Але з такою ж «підставою» можна проголосити перебування майбутнього поета й у будь-якому іншому місці! Які аргументи? Просто – «представляется мне...»? І як обійти ту істотну, вирішальну обставину, що учень Ширяєва був повністю від нього залежний. Щодня. Один із контрактів Ширяєва з учнем не лише сумніву, що майстер не зобов'язувався відпускати своїх вихованців у день їхніх іменин. Ще красномовніше свідчення самого Шевченка: «Когда-то давно, в 1836 году [...], – згадував Шевченко у щоденнику (запис 1 липня 1857 р.), – я до того был очарован рассказами об этом волшебном празднике (у Петергофи – В. Б.), что не спросясь хозяина (я был тогда в ученьи у некоего Ширяева, человека грубого и жестового) и ПРЕНЕБРЕГАЯ ПОСЛЕДСТВИЯМИ САМОВОЛЬНОЙ

ОТЛУЧКИ (Я ЗНАЛ НАВЕРНОЕ, ЧТО ОН МЕНЯ НЕ ОТПУСТИТ), с куском черного хлеба [...] убежал с работы прямо в Петергоф» (т. 5, с. 42). Підкреслені мною слова недвозначно характеризують тогочасне становище Шевченка у Ширяєва. Про «стеснення» подібного роду з боку Ширяєва поет згадував також і в автобіографії (т. 5, с. 250).

Методи Л. Н. Большакова, як дві краплі води, схожі з тими, які уїдливо висміяв і засудив академік О. І. Білецький у своїй доповіді на 9-й науковій шевченківській конференції (див. «Збірник праць дев'ятої наукової шевченківської конференції». – К., 1961, с. 16–18).

Потрібна певного роду «сміливість», щоб наважитися навіювати читачеві, ніби лист В. А. Жуковського до А. Х. Бенкендорфа від 25 лютого 1837 року про завершення розгляду паперів убитого на дуелі Пушкіна не випадково збігся в часі з днем народження Шевченка. В чому ж ця «випадковість» не випадкова? В тому, виявляється, що «именно в мрачнейшие месяцы прощания с Пушкиным» (с. 50) про Шевченка заговорили як про поета. Але, по-перше, чи саме в січні-лютому 1837 року, не раніше – не пізніше, «заговорили» про Шевченка-поета (але, до речі, не Жуковський!). А по-друге, якби навіть було б і так (хоч ніхто, включаючи й Л. Н. Большакова, не довів, що це так!), то все ж у чому вона, ця «значительность» «совпадения дат» (с. 49)?

Розмови про «день народження» 1837 року, будь-яких конкретних відомостей чи матеріалів про нього тут нема. Що ж до тем «Пушкін і Шевченко», «Жуковський і Шевченко», значення їхнього досвіду, їхньої творчості для поетичного становлення Шевченка, то вони розкриваються в шевченкознавстві іншими, відповіднішими науковими методами, якими сумнівні засоби, до яких вдається Л. Н. Большаков, не мають нічого спільного (і навпаки).

Стор. 51, рік 1838-й, мова про день народження Шевченка:

«Для Тараса то был подарок из подарков: Сошенко уговорил Ширяева на месяц освободить его подмастерье от всех малярных дел, отпустит от себя и даже позволить тому съехать на время с чердака. А все для того, чтобы Шевченко мог несколько недель кряду посещать залы живописи Общества поощрения художников» (с. 51). «Ширяев оказался молодцом» – вигукує Л. Н. Большаков.

У повісті Шевченка «Художник», справді, є епізод, коли розповідач (Сошенко) умовляється з Ширяєвим, щоб той відпустив до нього на місяць героя твору (Шевченка), з умовою написати за те його, Ширяєва, портрет тобто ЗАПЛАТИТИ Ширяєву портретом за те, що Шевченка не буде з місяць на роботі в ширяєвській артілі, а це ж... «збитки» для Ширяєва (т. 4, с. 161–162). Ширяєв і в цьому епізоді повісті «Художник» – ніякий не благодійник, не доброзичливець, не гуманіст, словом, ніякий не «молодець». І тут морально-психологічний його портрет той самий, що й у інших висловлюваннях Шевченка про Ширяєва. (Він негативний. «Молодець» у цьому епізоді зовсім інший – Сошенко). Характеристика В. Ширяєва, мотивів його поведінки у зазначеному епізоді, яку намагається подати в рецензованому рукопису Л. Н. Большаков, розходиться з послідовною шевченківською його характеристикою взагалі і в «Художнике» зокрема й особливо, і є довільною, викривленою. По суті, Л. Н. Большаков вступає мовби у полеміку з Шевченком щодо Ширяєва і мовби корегує повість «Художник»,

прагне «поправити» її автора. Читачеві подається погляд на оточення Шевченка та епізоди його життєвої долі, що не відповідає поглядам на них самого Шевченка, адресованим читачам, наступним поколінням ним самим – автором повість «Художник»,

Але «Художник», і тут ми підходимо до особливо істотного моменту, – це літературний, художній твір, де поряд із справжніми автобіографічними фактами є творчий вимисел, викликані творчим задумом зміщення та переінакшення справжніх, реальних подій. Цей факт шевченкознавством доведений. Чи є епізод з Сошенком і Ширяєвим, з місячним звільненням Тараса Шевченка від робіт у ширяєвській артілі та місячним мешканням його, ще до викупу з кріпацтва, у Сошенка РЕАЛЬНОЮ біографічною подією? Чи тільки... ХУДОЖНІМ ВИМИСЛОМ?

І. М. Сошенко у своїх відомих спогадах про Шевченка, записаних М. К. Чалим, про такі події не згадує, а він навряд чи міг їх проминути. Надто вони важливі. Не пам'ятати їх він не міг. Сошенко писав ТІЛЬКИ про спільне мешкання з Шевченком вже ПІСЛЯ ВИКУПУ, останнього з кріпаччини. Дослідники І. М. Сошенка, зокрема і його біограф і друг, автор досить докладного біографічного нарису «Іван Максимович Сошенко» (К., 1876), ніякого портрета В. Г. Ширяєва за ним не рахують.

Епізод повісті «Художник» з, так би мовити, «відпусткою» Шевченка від Ширяєва є, найімовірніше, художнім вимислом, а не реальною біографічною подією, зумовленим ідейно-творчим задумом, конкретним творчим завданням. Художній ефект досягається тут протиставленням (антитезою) художника-добросерда, гуманіста І. Сошенка і художника-ремісника, який у гонитві за збагаченням зраджує мистецтво. Це – антиподи в мистецтві, антиподи в житті і звідси їхнє різне ставлення до героя повісті. Л. Н. Большаков не помічає й не сприймає глибоких думок Шевченка, виявлених у цьому епізоді повісті «Художник», у контрастному протиставленні Сошенка Ширяєву, і спотворює їх. Спотворює важливі сторінки біографії поета у переддень його викупу з кріпацтва.

Щоправда, як біографічний факт подають цей епізод і автори «Літопису життя і творчості Т. Г. Шевченка» (К., 1976) В. Анісов і Є. Серєда, але так само без доказів. «1838 рік. Весна. І. Сошенко упросив Ширяєва, – пишуть вони, – відпустити Шевченка на місяць з тим, щоб цей час він використав для відвідування зали живопису Товариства заохочення художників» (с. 19). І посилаються на повість «Художник».

Цитовані вище слова Л. Н. Большакова: «А все для того, чтобы Шевченко мог несколько недель кряду посещать залы Общества поощрения художников» (с. 51) – узяті з «Літопису...» В. Анісова і Є. Серєди. Тут – момент компіляції, запозичення. Майже цитата (без лапок). Без посилання.

І ось іще що треба зауважити. Автори «Літопису...» відносять епізод з місячною відпусткою, немов би одержаною Тарасом Шевченком у Ширяєва завдяки Сошенкові, до ВЕСНИ 1838 року. І зрозуміло чому. Тому що в самій повісті «Художник», на яку вони посилаються, цей епізод належить до квітня. Герой твору одержує відпустку, живучи у Сошенка, ще не повернувшись від нього до Ширяєва (і взагалі вже до нього не повернувшись), а Шевченко (як реальна особа) одержав відпустку 25 квітня 1838 року.

Л. Н. Большаков же тягне цей епізод (не з'ясувавши його, найімовірніше, суто літературного, художнього, а не реально-біографічного характеру) конче до дня народження Шевченка, тобто до 25 лютого. Тому й добір слів у нього відповідний: «Для Тараса то был подарок...» (с. 51). Подарунок на іменини – розуміти треба так.

І тут Л. Н. Большаков іде звичним для нього шляхом, застосовує сумнівну, але знов же таки звичну для нього технологію – силоміць нав'язувати події й факти Шевченкового життя саме до 25 лютого, іменин поета, хоч як би далеко насправді вони від цієї дати не лежали.

Виходило б, за Л. Н. Большаковим, що ледь не все, а основне і найважливіше то і все, що відомо нам (з фактичного, подієвого боку), скажімо, про дитячі та юнацькі роки Шевченка, – це все відбувалося саме 25 лютого, в дні народження поета. І та ж сама тенденція – «висвітлення днів народження» 1838–1861 років. Ось з якого роду «новацією», досягнутою дивовижно нецеремонними методами, новацією-деформацією стикаємося ми в рецензованому рукопису.

...Два витяги: з розповіді про іменини 1839 року: «Своє двадцатипятилетие Шевченко встретил среди друзей и в творчестве» (с. 54) та про іменини 1841 року: «Февральским именованным днем был он не только в мире героев и героинь своих художественных работ, настоящих и будущих, но и среди тех, которые рвались на страницы “Гайдамаков”» (с. 58).

Про що вони свідчать?

Наведені заяви про творчий екстаз і працю Шевченка саме 25 лютого 1839 року і саме 25 лютого 1841 року не є наслідком глибокого вивчення й точного знання конкретних фактів і певних закономірностей творчих процесів, психології творчої праці поета. Навпаки, вони надзвичайно довільні й випадкові. Жодного літературного, малярського чи графічного твору Шевченко не датував 25 лютого, крім писаної нелегально на засланні повісті «Наймичка», автограф якої позначений умисне неточною, конспіративною датою: «25 февраля 1844. Переяслав». Фахових знань авторові якраз помітно бракує, інакше він, природно, утримався б від твердження (с.54), ніби поема «Тарасова ніч» «родом из 1839-го» (года. – В. Б.), тоді як вона має конкретну ранішу дату: «6 ноября 1838». Дата ця давно встановлена, давно відома.

Зазначені витяги ілюструють певний запрограмований стереотип, штучно застосовуваний штамп, ледь не кліше, у розповідях Л. Н. Большакова про «дні народження», коли про них нічого невідомо і навіть випадкового збігу, навіть віддаленого перегуку хоч якоїсь знаної нам події Шевченкового життя з днем 25 лютого нема. Тоді й з'являються «рятівні» пафосні декларації: поет, художник, що робив? Чим займався? – Писав, творив.

До цього штампу й далі раз у раз вдається Л. Н. Большаков у своїй праці. Наприклад:

«Может, как раз в этот день (25 лютого 1849 р. – В. Б.) на большой чистой доске некрашеного стола нарисовал он шарж на своих приятелей из числа офицеров и врачей...» (с.78);

«А может» 25-го (лютого 1849 р. – В. Б.) читал Шевченко свои стихи – давние и новые? Они писались, их исторгало сердце. Стихи о доле людской и судьбе собственной, о родной Украине:

Заросли шляхи терном...» і т. д. (с. 78);

«...Застолья из памяти выветриваются, и не ими дни рождения определяются. Определяются делами неизгладимыми. И опять-таки думаю о стихах. Ну ХОТЯ БЫ этих: (підкреслення моє. – В. Б.).

Огни горять, музыка грає...» і т. д.

«Вдруг подумалось: а ведь в феврале рисовал он портрет прапорщика Исаева! Может, именно 25-го днем раньше или днем позже, дорисовывал слащаво-смазливый лик юного офицера...» (с. 80–81);

«Не так ли сейчас, в день своего рождения (25 лютого 1844 року. – В. Б.) читал поэт своему товарищу (кому ж це? – В. Б.) привезенную с Украины “Тризну”?» (с. 66).

Ну, а як з КОНКРЕТНИМИ підставами для висунення цих шаблонізованих думок?

«Шарж» не зберігся.

Ніщо не свідчить про читання «Тризни» невідомому товаришеві у Петербурзі і взагалі будь-кому 25 лютого 1844 року.

Вірші «Заросли шляхи тернами» та «Огни горять, музыка грає» НЕ ДАТУЮТЬСЯ у строго наукових академічних виданнях (а за ними – і в усіх інших) 25-м лютого. Неможливо їх так датувати. Доводиться оперувати багато ширшими хронологічними рамками: «перша половина 1849 р., Косарал» – дата вірша «Заросли шляхи тернами» у Повному зібранні творів Т. Шевченка в шести томах (т. 2, с. 525), «перша половина 1850 р., Оренбург» – дата поезії «Огни горять, музыка грає» (там же, с. 541). Це – у попередньому академічному виданні, у новому ж, 12-томному, відповідно – «січень-квітень 1849 р., Раїм» і «січень-квітень 1850 р., Оренбург».

Неточно сказано, що 1840 р. «очередные свои именины Шевченко справлял в предвкушении выхода ПЕРВОГО поэтического сборника» (с. 57). Неточно тому, що й до цензурного комітету рукопис «Кобзаря» (а йдеться саме про нього) ще не був поданий. Його подали на розгляд цензури згодом – 7 березня і лише 18 квітня було дано дозвіл на випуск книжки у світ (див. Т. Г. Шевченко: Документи та матеріали до біографії. К., 1982, с. 23,24). Шевченко, за свідченням сучасників, не виявляв наміру видавати збірку, його довелося умовляти видати «Кобзар» (див. «Спогади про Тараса Шевченка», с. 69–70). Про яке ж «предвкушение» може бути мова? Та й взагалі: щодо Тараса Шевченка – і ... «предвкушения»!

Дата цензурного дозволу на звороті титульного аркуша «Кобзаря» 1840 року: «12 февраля 1840 года» – поставлена цензором з якихось своїх міркувань заднім ЧИСЛОМ. Така практика у Петербурзькому цензурному комітеті тоді БУЛА. Якби рукопис «Кобзаря» був процenzурований і скріплений цензорською печаткою 12 лютого 1840 року, то й нести його до цензурного комітету 7 березня потреби не було б.

Великий уривок розповіді Л. Н. Большакова (с. 55–56) про 1840 рік (ніяких даних про Шевченкові іменини цього року тут не з'явилось, їх, як і досі, нема) здивував, прикро вразив і засмутив мене тим, що несподівано для себе я виявив у ньому... ВЛАСНИЙ мій ТЕКСТ, неодноразово мною друкований:

1. У післямові до фототипного видання: Кобзарь Т. Шевченка. Санктпетербург. 1840. В типографии Е.Фишера (фототипія позацензурного примірника 1840 року). – К., Видавництво АН УРСР, 1962, с. I–VI;

***** *Шевченків Свім* *****

2. У книзі «Т. Г. Шевченко і царська цензура» (1969);
3. У статті «До історії першого видання “Кобзаря”» в журналі «Радянське літературознавство», 1974, № 1, с. 53–61;
2. У брошурі «Перше видання “Кобзаря” Тараса Шевченка» – додатку до факсимільного видання: Кобзарь Т. Шевченка. Санктпетербург. 1840. В типографіи Е.Фишера (вид-во «Дніпро», К., 1974 і 1976 р.), 34 стор.
- Востаннє цей текст друкувався у моїй спільній з Л. Н. Большаковим книжці: Л. Н. Большаков, В. С. Бородин. Путь «Кобзаря»: Судьба книги Т. Шевченко. – М.: Книга, 1978 (перевидано вірменською мовою – Єреван, 1983).
- Ось деякі зіставлення

МІЙ ТЕКСТ

«У реєстрі рукописів, розглянутих 1840 р., про “Кобзар” записано: дата подання – 7 березня, назва – “Кобзарь, малороссийские песни и стихотворения”, кількість сторінок – 20, від кого надійшов рукопис – “от г. Гребенки”, цензор – Корсаков,

дата схвалення – 7 березня, дата повернення з комітету – так само 7 березня, видано рукопис Іванові Левченку».

(В. С. Бородин. Т. Г. Шевченко і царська цензура. Дослідження та документи. – К.: Наукова думка, 1969, с. 13. Пор. також: В. Бородин. Післямова. У кн.: Т. Шевченко. Кобзар: Фототипія позацензурного примірника видання 1840 року. К.: Вид-во АН УРСР, 1962, с. 1).

«Корсаков, зокрема, зовсім не зачепив поезію “Думи мої, думи мої...”, в якій згодом, у “Кобзарі” 1860 року, на вимогу члена Головного управління цензури О. Тройницького, вилучено понад половину тексту... Під час слідства у справі кирило-мефодіївців воно (цензорство Корсакова. – В. Б.) викликало невдоволення III відділу» (В. С. Бородин. Т. Г. Шевченко і царська цензура... С. 19–20).

РЕЦЕНЗОВАНИЙ РУКОПИС
Л. Н. БОЛЬШАКОВА

«В реестре рукописей, рассмотренных на протяжении первых месяцев года (помилка; треба говорити про реєстр за весь 1840 р. – В. Б.), об этом сборнике читаем: дата поступления в цензуру – 7 марта, заглавие – “Кобзарь, малороссийские песни и стихотворения”, количество страниц – 20, от кого рукопись поступила – “от г. Гребенки”, цензор Корсаков, дата одобрения – 7 марта, время обратной выдачи – то же 7 марта, получил Иван Левченко...» (с. 55).

«...Он (Корсаков. – В. Б.), например, совершенно не тронул стихотворения “Думи мої, думи мої...”, из которого впоследствии, в “Кобзаре” 1860 года, по требованию цензоров (неточність; треба говорити персонально про О. Тройницького. – В. Б.) было изъято около половины текста... Не случайно во время следствия по делу Кирилло-Мефодиевского общества цензорство Корсакова вызвало явные подозрения и гнев III Отделения» (с. 56).

Цей текст (і інші фрагменти) увійшов до згаданої книжки, спільної з Л. Н. Большаковим, оскільки на її титульному аркуші – і моє прізвище автора, але чому він вводить (без посилань) до рецензованої книжки, хоч Л. Н. Большакову як автору НЕ НАЛЕЖИТЬ?

...1845 рік (с. 67–68). Про Шевченкові іменини (у власному, точному значенні слова) тут, як і про іменини 1842, 1843, 1844 років (с. 60–66), не йдеться з тієї причини, що сказати про них нема чого. Але ... службові функції В. І. Григоровича довільно (і помилково) приписані Карлу Брюллову.

...«1846». «Здесь (у Чернігові. – В. Б.) Шевченко встретил тридцать второй день рождения» (с. 69), «...Итак, еще один адрес именин: Чернигов, “Царьград”» (с. 71).

Підставою сказати це є спогади О. С. Афанасьєва-Чужбинського, але і в них ніяких конкретних відомостей про іменини Шевченка суттєвих нема.

«...Последний день рождения на свободе...» (с. 73). Але і він за браком конкретних відомостей не постає перед читачем. І тут, на с. 72, фрази, запозичені з моїх праць. І нема чіткості у характеристиці Кирило-Мефодіївського товариства, не враховано й новішу про нього літературу.

Розмова про «дні народження» Шевченка не тільки раз у раз, а й досить послідовно обгортається зайвим просторим антуражем, і майже скрізь цей останній містить неточності, помилки й спотворення. Це – досить типова картина, характерна для висвітлення майже кожного року Шевченкового життя.

...За трамплін для розмови про 1859 рік і про «день народження» того року взято ту обставину, що 17 лютого, за тиждень до своїх іменин, Шевченко написав вірш «Марку Вовчку».

Не відповідає дійсності твердження Л. Н. Большакова, що «стихотворение распространилось (у рукописних списках та усно. – В. Б.) быстро» (с. 105). Непотрібна натяжка, від яких відвикати б час...

Назва збірки – не «Поезія Т. Шевченка. ТОМ I», а «Поезія Т. Шевченка. Том ПЕРВИЙ».

Написаний сюди вірш мав заголовок не «Марку Вовчку», а «Марії Олександрівні Маркович».

На звороті титульної сторінки (чого не відзначає Л. Н. Большаков) поет переписав вірш не в ті дні (кінець 1858 – початок 1859 р.), коли він готував, «чтобы отдать в цензуру, свою рукопись “Поезія Т. Шевченка. Том I”» (с. 106), бо тоді ще й вірш «Марку Вовчку» не був написаний, а значно пізніше: між 28 листопада та 5 грудня 1859 року (до 28 листопада рукопис збірки перебував ще у лабетах цензури). Переписав не таким, яким «стихотворение родилось» (с. 105), а у певній, навіть спеціальній – з огляду на цензуру – обробці.

Цар не ставив «вне закона украинскую литературу и всю прогрессивную культуру вообще» (с. 105–106). Законові – цензурному статуту вони якраз якнайсуворіше підлягали, і саме царська цензура, її розгалужені органи перекривали прогресивній думці, літературі шлях до читача, публіки, суспільства.

Неточностей і помилок (я назвав не все) багато.

А що ж довідується читач про власне календарний день народження Шевченка? Яким він був того, 1859-го, року? Адже рецензована праця Л. Н. Боль-

шакова, вона ж не про щось інше, вона ПРО ДНІ НАРОДЖЕННЯ, саме про них СПЕЦІАЛЬНО про них.

«Раздумывая над 25-м февраля 1859 года, – пише Л. Н. ольшаков, – НЕ МОГУ Я ЭТОТ ДЕНЬ И ПРЕДСТАВИТЬ (підкреслення моє. – В. Б.) без нее, Марко Вовчок, встречи с нею (вона 25 ЛЮТОГО 1859 РОКУ якраз не відома. – В. Б.), мыслей о ней, о судьбе родной литературы» (с. 107).

І це – все?

Єдиний метод доведення, єдиний засіб аргументації. – «Не можу уявити...»?!
На жаль, так! Це і все...

Уява, коли її не стримувати й не дисциплінувати точними фактами, легко може завести будь-куди, видати одне за інше, неіснуюче за реальне і т. д. Численні і надто довільні припущення Л. Н. Большакова не переростають у нову, позитивну якість.

Словом, як бачимо, картини Шевченкових іменин («днів народження») рецензований рукопис не створює, не подає.

Праця Л. Н. Большакова не розкрила і не прояснила цих днів, не збагатила знанням нових фактів і подробиць. Їх у автора нема. Праця ґрунтується не на надійній, вивірній, джерельній, фактичній базі, а майже повністю на довільних, часто грубих домислах, хистко мотивованих або й не мотивованих припущеннях, фактичних перекрученнях, які, безперечно, шкодили б справі популяризації біографії і спадщини Шевченка. Великий ряд відомих подій і фактів біографії поета спотворюються на догоду суб'єктивним намаганням автора, що розходяться з принципом наукової об'єктивності, наукової точності висвітлення матеріалу і теми в цілому. Метод Л. Н. Большакова в своїй основі ненауковий. Творчо нечіткий, хисткий, вразливий задум, хибний метод помщаються за себе в конкретному аналізі та викладі, в усій роботі.

Розповіді про «дні народження» Шевченка не вийшло.

Ніякої суспільно вагомої проблеми, важливої у плані біографії чи творчості Шевченка, не висунуто.

Що ж є?

Те, що написав Л. Н. Большаков, є швидше нарисом (чи нарисами) життя Шевченка, але дуже неповним, так би мовити пунктирним, фрагментарним. В ньому великі лакуни, пропуски (і серед них – якнайважливіші події життя, творчості, революційної діяльності поета) багато неточностей, суб'єктивних тлумачень і помилок, часом дуже прикрих (зверх тих, про які йшлося вище). Не буду їх тут розглядати, бо це означало б ще одну рецензію, вже в іншій площині, в іншому ракурсі.

Вважаю, що розглянутий розділ, через його вади, друкувати не слід.

Другий і третій розділи рецензованого рукопису – «Борітеся – поборете» та «Будеш, батьку, панувати, поки живуть люди» – по відношенню до першого розділу є ІНОРОДНИМИ (і навпаки). Між ними нема безпосереднього проблемно-змістового зв'язку. В першому – події й факти Шевченкового життя (на жаль, надто часто хронологічно зміщені, деформовані й препаровані), у другому й третьому – літературно-критичні відгуки про поета, видання, йому присвячені, акти громадського, урядового тощо вшанування пам'яті Шевченка. Зібрано, в

живій формі висвітлено широкий і різноманітний **МАТЕРІАЛ** за тривалий період – від 1862 до 1985 року включно. Проте з попереднім, першим розділом весь цей матеріал має не посутній, як належало б, а суто зовнішній, штучний, формальний, камуфляжний зв'язок – через «дні народження», який не спрацьовує і має бути відкинутий. Тому виходить (і це конструктивна вада рецензованого рукопису), що розмова про посмертне вшанування поета (не культ, а суспільно-культурне, естетичне сприйняття з його специфічними закономірностями) не має у цій праці початкової основи не має стрижня. Про вшанування пам'яті Шевченка, про заходи, з ним пов'язані, Л. Н. Большаков пише, навіть і не намагаючись проаналізувати суспільно-політичні, ідейно-естетичні, психологічні причини зростання літературно-громадської слави поета, загострення ідейно-естетичної, ідеологічної боротьби навколо його спадщини.

Розкрити ж, визначити, чітко сказати про них і тим самим закласти наукові підвалини для об'єктивного, конкретно-історичного висвітлення незорого моря фактів, подій і явищ сприймання і вшанування Шевченка та боротьби за його ідейну і творчу спадщину в усі наступні періоди суспільно-політичного та культурного розвитку абсолютно **НЕОБХІДНО**. І – з самого початку. Сприймання Шевченка, поета, художника, особистості (революційного типу), звичайно ж, почалося не з 1862 року, як це виходить у рукопису Л. Н. Большакова, – раніше: ще за його життя. Як це не дивно, в роботі Л. Н. Большакова навіть не згадано про заходи і плани (найперші заходи!), накреслені одразу ж по смерті поета його найближчими знайомими, діячами культурного руху, петербурзькою «громадою» (щодо увічнення пам'яті Шевченка (матеріали ці – у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, деякі з них друкують)).

Висвітлювати суспільно-політичні, ідейно-естетичні чинники широкої популярності й слави Шевченка, глибокого інтересу до нього слід, звичайно ж, не на матеріалі іменин, «днів народження» поета, а на основі глибокого аналітичного дослідження й осмислення його творчості, закладених у ній суспільно значимих, неминуючих – на віки! – ідейно-естетичних цінностей, її місця й ролі у революційно-визвольному, історико-літературному процесі, а також вивчення (в аспекті сприйняття Шевченка) читацьких листів, міркувань мемуаристів, ставлення до поета і художника осіб із різних суспільних верств – від членів імператорської фамілії, урядової та місцевої бюрократії, виразників поглядів верхівки тогочасної церкви до діячів нелегального визвольного руху, революційних діячів, видатних представників науки і мистецтва, критиків реакційно-консервативного чи ліберального спрямування.

Ці матеріали (листи, спогади, висловлювання тощо) походили від людей, які були безпосередніми свідками чи учасниками подій, про яке вони розповідають, і бачили, сприймали їх з близької відстані, як очевидці. Сьогодні ж ці події відійшли у відпалене минуле. І щоб оцінити їх якомога повніше, всебічно, у світлі, так би мовити, великої історії, жоден автор не повинен втрачати із поля зору історичну дистанцію, що відділяє нас, людей останньої чверті ХХ ст., від сучасників поета, свідків або й учасників його життєвої драми і його звершень, і дозволяє побачити цю драму, це життя-боріння з неприступної для них, поетових сучасників, багато ширшої і місткішої точки зору, незмірно повніше й точні-

***** *Шевченків Свім* *****

ше сказати про те, чому так глибоко лишився творець «Кобзаря» у свідомості і пам'яті нащадків.

На жаль, нічого цього, тобто саме такого підходу, діалектичного, нема у рецензованій праці.

Натомість Л. Н. Большаков пішов, – не буде перебільшенням це зауважити, – хоч і не виключно, але переважно шляхом емпіричної фіксації (наведення, нотування) тих чи тих, розмаїтих і багатогранних виявів любові, пієтету, шани до Шевченка, надаючи їм у багатьох випадках мовби самодостатнього значення, безвідносного до того аспекту і тих, пов'язаних із ним, завдань, про які я щойно мовив. Ми маємо, власне, ХРОНІКУ ювілейних і неювілейних заходів і добрих справ, епістолярних та інших згадок, урочистих – великих і менших – акцій тощо, пов'язаних із вшануванням імені поета, послідовний ряд нотаток про це, а не, за певними винятками, аналітичне їх розкриття, тлумачення й висвітлення – як суспільно важливих, ефективних і глибоко повчальних свідчень і виявів живого, активного діяння творчості Шевченка в кожен новий історичний період, як могутньої ідейно– і морально-виховної сили, патріотично-інтернаціоналістського виховного чинника, животворної духовно-естетичної скарбниці.

За кожен рік, почавши з 1862-го, автор склав окрему нотатку (РІЧНИЙ, так би мовити, ЦИКЛ). На кожен нотатку відводиться в середньому 2–4 сторінки машинопису, і цього ритму автор прагне додержувати неухильно й послідовно. Не можна, однак, не зазначити, що ця «середньоарифметична» площа, жорстко визначена автором для кожного річного циклу його розповіді, обертається раз у раз на прокрустове ложе для висвітлюваного матеріалу: коли його об'єктивно мало, він без потреби розтягується на задану кількість сторінок, а коли багато (наприклад, за 1911, 1914, 1939, 1961, 1964 роки) – скорочується й ущільнюється (з втратою для користі справи).

Але в цілому, через таку побудову, – нотатка за нотаткою за кожен, без винятку рік, з 1862-го по 1985-й включно, – сторінок рукопису набігає надто багато. Чи ж потрібна для читача «Веселки» – дітей шкільного віку – така товста, грубезна книжка? Про дуже, що там не кажіть, СПЕЦИФІЧНИЙ матеріал: не про самого Тараса Шевченка – поета і людину-борця, а про тих, хто тим чи іншим чином причетний до його вшанування, видання його творів (що й досі все ж видані не з належною точністю), до пропаганди його спадщини тощо? Краще б вона, та книжка була б меншою, та по змозі кращою.

А чому, власне, виклад має йти за роками (в розумінні – за КОЖЕН рік), а не, скажімо, за десятиліттями, а ще доцільніше й виправданіше – історичними періодами, з урахуванням значніших («круглих») ювілейних дат, що припадали на той чи інший період? Висловлене в авторській передмові мотивування річної циклізації розповіді (побудова рукопису за роками) як, мовляв, найвідповіднішої «дням народження» поета є надто формальним, а не присутнім, і не відповідає практичній доцільності, не витримує серйозної критики.

Як читається викладений Л. Н. Большаковим матеріал?

З інтересом читається.

З досить широкого і розмаїтого кола джерел (збірників, повідомлень) вибрано й подано багато справді цікавих відомостей. Наведено й згруповано важливі

й порівняно менш значимі, але різноманітні приклади широкого вияву любові й шани до творця «Кобзаря» та піклування про долю його літературної й образотворчої спадщини, увічнення його пам'яті. Картина зображена широка, багатомірна, якоюсь мірою строката. Добре сприймаються в другому розділі матеріали за 1880, 1890, 1893, 1894, 1898 та інші роки.

Враження певної строкатості посилюється від того, що в деяких випадках автор відходить від свого безпосереднього (визначеного ним самим) завдання – висвітлення шевченківських ювілеїв та роковин – і вводить не зовсім пов'язані з ними окремі розділки про пошуки Шевченкових творів (наприклад, пошуки С. Пилипенка, Є. С. Шаблювського та Л. Сукачова тощо). Трапляються й інші відхилення (зокрема, щодо деяких видань, їхньої цензурної долі – тощо).

Травень-червень,
жовтень,
11 грудня 1986 р.

Завідуючий відділом шевченкознавства Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР доктор філологічних наук

В. С. БОРОДІН

***** Шевченків Світ *****

[Handwritten signatures and notes in cursive script, including names like 'Володимир Біленко', 'Тарас Шевченко', and various dates and phrases.]